

روایتی از فروپاشی کانون‌های قدرت جهانی

نگاهی به آینده روی دور تند

■ **محمد رضا کائینی**

اثری که هم اینک در معرفی آن سخن می‌رود، «آینده روی دور تند» نام گرفته‌واز سوی ماتیاس چانگ تألیف یافته‌است. این پژوهش توسط محمد عسربزاده و

مختارزاده ترجمه شده و مرکز اسناد انقلاب اسلامی، به انتشار آن همت گماشته‌است. این کتاب سعی دارد تا بر حسب شواهد و قرآن از فروپاشی امپراطوری صهیونیستی، انگلیسی و امریکایی در آینده نزدیک سخن بگوید.ناشر در تارنمای خویش، در باب موضوع این اثر اشاراتی به ترتیبی آمده‌دارد: «رژیم صهیونیستی تنها دریافت‌کننده کمک‌های امریکاست، که مؤظف نیست درباره نحوه هزینه آن پاسخگو باشد!معاقبتی که به واسطه آن، امریکای نمی‌تواند مانع از هزینه این پول‌ها در اموری شود که حتی با آنها مخالف است. این رژیم، دریافت‌کننده بیشترین کمک‌های اقتصادی و نظامی از جنگ جهانی دوم به بعد بوده و مجموع کمک‌های مستقیم امریکا به اسرائیل، سالانه حدود یک پنجم بودجه کمک‌های خارجی امریکاست. همچنین امریکا دالما از اسرائیل حمایت دیپلماتیک می‌کند و قطعنامه‌های مختلف شورای امنیت سازمان ملل متحد علیه اسرائیل را وتو کرده‌است. این اثر به سلطه صهیونیست‌ها بر ارکان سیاستگذاری و تصمیم‌سازی ایالات متحده و تحلیل سیاست‌های توسعه طلبانه و جنگ طلبانه آنها در جهان پرداخته‌است. نویسنده ضمن تحلیل این سیاست‌ها معتقد است، امپراتوری صهیونیستی انگلیسی – امریکایی در حال فروپاشی است و صدای نفس‌های پایانی رژیم صهیونیستی شنیده می‌شود…».

▲ کاخ سفید در محاصره معترضان امریکایی در یکی از تظاهرات سالیان اخیر

این مقدمه در بخش‌های دیگری از خویش، این نکات را مورد اشاره قرار داده‌است: «با گذشت یک قرن از ظهور صهیونیسم، جنایات این جریان دیگر محدود به کشتار و قتل عام ملت‌ها یا اشغال فلسطین نیست. صهیونیست‌ها حالا عرصه‌های فرهنگ، اقتصاد و رسانه را نیز به‌ایزای برای پیشبرد سیاست‌های خود بدل کرده‌اند. کتاب آینده روی دور تند به قلم ماتیاس چانگ، به سلطه صهیونیست‌ها بر ارکان سیاستگذاری و تصمیم‌سازی ایالات متحده و تحلیل سیاست‌های توسعه‌طلبانه و جنگ‌طلبانه آنها در جهان پرداخته‌است. چانگ حقوق‌دان و سیاستمدار مائزایی – چینی، دستیار سیاسی مائتایر محمد بوده‌است. نویسنده هدف خود از نگارش کتاب را اینگونه بیان می‌کند: هدف از نگارش کتاب آن است که چرایی سقوط پرشتاب و خشونت گر بزنیاید بر امپراتوری صهیونیستی انگلیسی – امریکایی و تبعات مخرب آن را توضیح دهد. اگر بتوانیم شرایط آینده را پیش‌بینی و ترسیم کنیم، خواهیم توانست مقدماتی ضروری را فراهم کنیم و تدابیر پیش‌گیرانه‌ای برای کاستن از وحشت ناشی از چنان فروپاشی‌ای اتخاذ کنیم…» نویسنده ضمن تحلیل سیاست‌های توسعه‌طلبانه و جنگ‌طلبانه امپراتوری صهیونیستی انگلیسی – امریکایی، معتقد است این امپراتوری در حال فروپاشی است.وی بر این باور است، صدای نفس‌های رژیم صهیونیستی شنیده می‌شود و صهیونیستم در حال مرگ است! آنچه بر غنای کتاب افزوده، این است که اکثر مدارک و شواهد عرضه شده در این اثر به نقل از تحقیقات و امپراتوری صهیونیستی در اروپاست. کتاب فوق از جمله آثار مهمی است، که تاکنون سه بار در امریکا و یک بار در مائزی چاپ شده‌است. نکته جالب اینکه پس از انتشار این اثر در سال ۲۰۰۶، پیش‌بینی‌های ارائه شده توسط این کتاب، به طرز جویبی درست از آب درآمده‌است. کتاب آینده روی دور تند (فروپاشی امپراتوری صهیونیستی انگلیسی – امریکایی) نوشته ماتیاس چانگ، با ترجمه در ۴۶۸ صفحه توسط مرکز اسناد انقلاب اسلامی چاپ و منتشر شده‌است. شما می‌توانید این کتاب را با قیمت ۱۹۰ هزار تومان، از فروشگاه مرکز اسناد انقلاب اسلامی واقع در خیابان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین، نبش مجتمع ناشران تهیه کنید یا از صفحه منشورات مرکز اسناد انقلاب اسلامی در اینترنت تهیه کنید…»

عاریخ

تاریخ ۸۸۴۹۸۴۳۷

فروردین ۱۳۴۰. آیت‌الله‌عظمی بروجردی در بستر بیماری

هنگامی که آیت‌الله بروجردی در بستری بیمار ی و نزدیک به آن تحال‌شان بود، شیخ محمد تقی قمی در ایران بود، به سر نمی‌برد. در آن موقع روابط ایران و مصر، به دلیل اختلافات محمدرضا شاه و جمال عبدالناصر رئیس‌جمهور آن کشور، قطع شده بود. از این رو ایشان در همان حال کسالت فرمودند: «شیخ محمد تقی وقتی به ایران آمد، به او بگوید پیام مرا با شیخ شلتوت برساند و بین ایران و مصر را اصلاح کند، می‌ترسم زحمت چندین ساله‌ام از بین برود…»

وحدت اسلامی دغدغ‌های مشترک از شیخ عبدالجلیل قزوینی تا امام خمینی

آنچه دشمنان را

از توطئه ناکام گذاشته‌است

■ **اوشه میر عمرشی**

اختلاف و تفرقه میان مسلمانان، قطعاً نتیجه‌ای جز متضرر شدن و تسلط امت اسلام و در مقابل، پیروزی و تسلط دشمن بر کشورهای اسلامی ندارد. بنا بر این پرواضح است که راهبرد گسترش «وحدت» میان مذاهب، اقوام و کشورهای اسلامی، بهترین روش برای ایستادگی و مقاومت در برابر دشمنان اسلام است. اما اینکه این راهبرد در طول تاریخ اسلام، چه مناد یانی داشته‌است؟ و چه کسانی برای تحقق همبستگی و وحدت میان مسلمین تلاش کرده‌اند؟ و این هدف در زمانه ما به چه نقطه‌ای رسیده‌است؟ را در مقال بی آمده مورد بررسی قرار داده‌یم. امید آنکه علاقمندان را مقید و مقبول آید.

■ ■ ■

■ **وحدت در قرآن و حدیث**

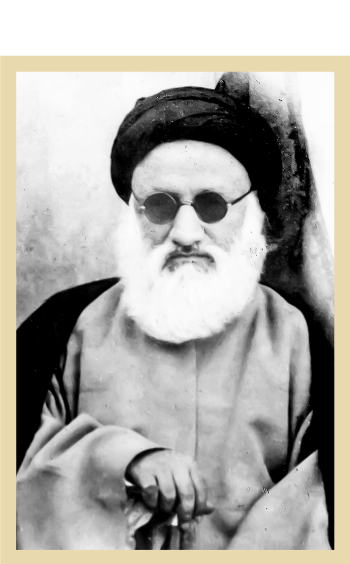
فرمان پرهیز از اختلاف و برخورداری از وحدت از سوی خداوند در قرآن کریم در آیات زیادی بیان شده‌است. چنانچه، آیه ۴۶ انفال: «وَاطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَعَشَلُوا مَثَبًا وَعَفْوًا يُظْهِرُ مِنكُمْ» و یا پیمبرش اطاعت کنید و با یکدیگر نزاع و اختلاف نکنید که سست می‌شوید و قدرت و شوکت‌تان از میان می‌رود) یا آیه ۳ – سوره آل عمران که دستور می‌دهد برای عدم تفرقه به ریسمان الهی جنگ‌بزیند از جمله این دستورات است.

همچنین از آنجا که قرآن و اهل‌بیت (علیهم‌السلام) از هم جدا نیستند، سیره و رویکرد آنها برای وحدت مذاهب اسلامی، مبنای عمل ما برای گسترش راهبرد همبستگی میان مسلمانان است. بر حسب شواهد، امام صادق(ع) روابط گسترده و برادرانه‌ای با اهل سنت داشتند. ایشان همهٔ مسلمانان را فرزند اسلام و برادر یکدیگر می‌خواندند و وقتی یکی از یاران امام صادق(ع) از حضرت می‌پرسد: «ما شیخان در معاشرت با اقوام و عئیره خود، با سایر طبقات مردم که در سلک مذهب ما نیستند، چه وظیفه‌ای داریم؟» پاسخ می‌دهند: «به رهبران خود بنگرید که مقتدا شما هستند و با مردم مضطر قضاتشان حاضر می‌شوند و به سود و ضرر آنها اهر چه حق باشد، آگاهی می‌دهند و امانت آنان را نگهداری می‌کنند و باز پس می‌دهند…».

■ **منع علامه حلی از بدگویی به صحابه**

شیخ عبدالجلیل قزوینی رازی یکی از علما و بزرگان شیعه بود که در دوره سلجوقیان زندگی می‌کرد، او اصالتاً قزوینی بود، اما در «ری» درس خوانده و از علمای بزرگ امامیه این شهر شیعی در زمانه خود محسوب می‌شد. ایشان یکی از اولین پرچم‌داران

وحدت شیعه و سنی در ایران است. شیخ عبدالجلیل اعتقاد به وحدت شیعه و سنی داشت و عموم علمای اهل سنت هم عصرش، احترام زیادی برای وی قائل بودند. به طوری که تعدادی از علمای اهل سنت، بر دو کتاب «ایمان عُمر» و «تزییه عایشه» او تقریظ نوشته و از وی این دو کتاب، نسخه برداری می‌کردند. البته ایشان در عین حال، مرجع مذهب شیعه هم بود و کتاب «البراهین فی امامهٔ امیرالمومنین» را برای همین منظور نوشت. ضمن شیخ نسبت به اهانت به عقاید دیگران، بسیار حساس بود و در مقابل آن می‌ایستاد. مثلاً در زمانه شیخ عبدالجلیل یکی از علمای اهل تسنن کتابی نوشته بود، به نام «فضایح الروافضی». این کتاب در رد عقاید شیعه نگاشته شده بود و نویسنده آن در

علامه سیدجمال‌الدین حسینی شهیرستانی

“

علامه شهرستانی برای ایجاد وحدت میان همه علمای اسلام، سفرهایی به ایران، بحرین، یمن، هندوستان و… انجام داد و در این سفرها، ضمن یادآوری توطئه‌های دشمنان، اهمیت وحدت امت اسلام را در برابر استعمارگران به مردم کشورهای مختلف گوشزد می‌کرد. او به همین دلیل نیز مورد غضب انگلیسی‌ها قرار گرفت. اما در نهایت با شعله‌ور شدن آتش جنگ جهانی اول، عملاً تلاش‌های ایشان در زمینه وحدت امت اسلام بی‌نتیجه باقی‌ماند!

برخی از فصول کتاب، به مبانی شیعه توهین‌های زیادی کرده بودا در مقابل شیخ در سال ۵۵۹ هجری قمری، یعنی چهار سال بعد از نوشته شدن فضایح الروافضی، در کتابی با عنوان «بعض مثالب النواصب فی نقض بعض فصایح الروافضی» معروف و النفض، به شکل مفصل به تمهت‌ها و بدگویی‌های آن عالم نامسی پاسخ داد.»

اما یکی دیگر از علمایی که معتقد به همراهی علمی با مشایخ اهل سنت بود، خواجهنصیر طوسی است. این عالم بزرگ شیعه که نقش مهمی در حفظ جان مسلمانان در مقابل وحشی‌گری مغولان داشت، در دوره هلاکوخان و پس از ساختر صدخانه مراغه، گروهی از نقض شیعه و زندگی می‌کرد با جمع کرد و زمینه را برای گفت‌وگوهای علمی میان آنها فراهم نمود. خواجه همچنین بدون تبعیض، اهتمام

زیادی برای حفظ آثار علمی مذاهب گوناگون، اعم از شیعه، سنی و اسماعیلی داشت و همچنین رفتار و عمل او، موجب کمرنگ شدن اختلافات نصیرالدین طوسی، علامه حلی که در دوره الهجایتو (سلطان محمد خدابنده) زندگی می‌کرد نیز معتقد به گفت‌وگوی علمی با علمای اهل سنت بود.

شهاب‌الدین بن عبدالله شافعی مذهب، درباره شیوه سلوک وی و برخورد با مذاهب دیگر می‌نویسد: «علامه هرگز به راه تعصب بحث نمی‌کرد و اگر کسی درباره یکی از صحابه کلمه بد به زبان می‌آورد از آن منع می‌کرد…».

■ **استعمار و لزوم وحدت در برابر آن**

با گسترش دامنه سلطه کشور استعمارگر انگلیس بر سرزمین‌های اسلامی و آگاهی برخی از علما از توطئه‌های رویاه پیر برای ایجاد تفرقه در میان مسلمانان، روند تازه‌ای برای وحدت شیعه و سنی آغاز شد. شاید بتوان گفت در تاریخ معاصر بیش و قبل از دیگران، این «سیدجمال‌الدین اسدآبادی» بود که متوجه خطر تفرقه مذهبی میان مسلمانان شد. سید معتقد بود «سبهم و بهره هر قوم و ملتی از بقا و نیرومندی، به میزان وحدت و یگانگی آن ملت بستگی دارد…» به همین دلیل، هم در بخش نظر و هم در بخش عمل، در راه «اتحاد اسلام» گام برداشت. او طرح اتحاد کشورهای اسلامی، محور قرآن را دنبال کرد و با سفر به کشورهای مختلف اسلامی، این هدف را پی‌گرفت که البته با برخورد و سرکوب انگلستان و دولت‌های دست‌نشانده یا وابسته به آنها در کشور اسلامی، در نهایت نتوانست به نتیجه مورد نظر برسد!

اما یکی از علمایی که بعد از سیدجمال‌الدین اسدآبادی، به دنبال هدف وحدت امت اسلام بود، علامه هبه‌الدین شهرستانی قلمداد می‌شود. ایشان از علمای بزرگ عراق است که در سال ۱۳۰۱ قمری – برابر با ۱۲۶۳ شمسی و همزمان با اواسط سلطنت ناصرالدین شاه در ایران – در شهر

سامرا به دنیا آمده بود. این عالم بزرگ عراقی علاوه بر فعالیت‌های علمی و مذهبی، روحیه شدیداً ضداستعماری داشت. وی تحت تأثیر تفکرات سیدجمال‌الدین اسدآبادی، سخت طرفدار وحدت امت اسلام در برابر دشمنان بود. علامه شهرستانی برای ایجاد وحدت میان همه علمای اسلام (چه شیعه و چه سنی)، سفرهایی به ایران، بحرین، یمن، هندوستان و… داشت و در این سفرها، ضمن یادآوری توطئه‌های دشمنان اسلام، اهمیت وحدت امت اسلام را در برابر استعمارگران به مردم مسلمان کشورهای مختلف گوشزد می‌کرد. او به همین دلیل نیز مورد غضب انگلیسی‌ها قرار گرفت. اما در نهایت با شعله‌ورشدن آتش جنگ جهانی اول، عملاً تلاش‌های ایشان در زمینه وحدت امت اسلام بی‌نتیجه باقی ماند».

■ **آیت‌الله‌العظمی بروجردی و شیخ شلتوت**

بعد از جنگ جهانی دوم، یکی دیگر از مناد یان وحدت شیعه و سنی، زعیم و مرجع تقلید بزرگ شیعیان، آیت‌الله‌عظمی سیدحسین طباطبایی بروجردی بود. بعد از ورود ایشان به حوزه علمیه قم در سال ۱۳۲۳، کم‌کم تغییرات بزرگی در نحوه اداره مدارس ایجاد شد. همچنین خوش فکری و ابتکارات ایشان موجب شد، تا تحولی بزرگ در زمینه تبلیغ و ترویج دین توسط طلاب در کشور پدید آید. اما یکی از دغدغه‌های آیت‌الله بروجردی، مسئله وحدت میان مذاهب اسلامی بود. ایشان به جد از حرکت‌هایی که سمت و سوی وحدت آفرینی داشت، حمایت می‌کرد. در سال ۱۳۲۷ شمسی، مرکز «دارالتقرب بین المذاهب الاسلامیه»، به ابتکار متفکر ازجمند مرحوم شیخ محمدتقی ققی و با همیاری عالمان سرشناس جامع‌الازهر مصر و برخی روحانیان شیعی تأسیس شد. آیت‌الله بروجردی اگرچه جزو مؤسسان آن نبود، اما از ابتدای فعالیت این مرکز، به حمایت جدی از آن برخاست و حتی از کمک مالی به آن دروغ نوزید. به علاوه اینکه خود ایشان مکاتبات برادرانه و عالمانه‌ای با شیوخ بزرگ

الازهر، همچون عبدالمجید سلیم و بعد از او با شیخ محمود شلتوت داشت. مکاتباتی که رابطه جهان تشیع را با دنیای اسلام، هر چه بیشتر سعی داشت تا به آله آنها دست یابد و موضوع را به طور صحیح ریشه‌یابی کند. برای مثال در وجوب ادای نماز در اول وقت – که اغلب اهل سنت ملزم به آن هستند و تأخیر نماز را از اول وقت، بدون عذر جایز نمی‌دانند – می‌فرمود: «فتوای اهل سنت از این جانشت گرفته که پیامبر اکرم(ص)، امام جماعت بود و امام جماعت باید در وقت معین حضور یابد و پیغمبر، اول وقت را رعایت نمی‌کرد و اهل‌بیت تابعین نیز عمل پیامبر را ملاک قرار داده بودند که بعداً در مذاهب اهل سنت منعکس گردید، در حالی که رسول اکرم(ص) گاهی در حال اختیار، اول وقت را رعایت نمی‌کرد و اهل‌بیت هم بدان تصریح کردند و همین امر ملاک فتوای معروف شیعه قرار گرفته است…».

در واقع آیت‌الله بروجردی با رد صحیح از موضوع موقعیت جهان اسلام، سعی می‌کرد از عواملی که وحدت مسلمانان را به خطر می‌اندازد، جلوگیری کند. برای نمونه زمانی که آیت‌الله بروجردی در بستر بیماری بودند و نزدیک به اتمام حیاتشان بود، آقای شیخ محمدتقی قمی رفتار و عمل او، موجب کمرنگ شدن اختلافات نصیرالدین طوسی، علامه حلی که در دوره الهجایتو (سلطان محمد خدابنده) زندگی می‌کرد نیز معتقد به گفت‌وگوی علمی با علمای اهل سنت بود. شهاب‌الدین بن عبدالله شافعی مذهب، درباره شیوه سلوک وی و برخورد با مذاهب دیگر می‌نویسد: «علامه هرگز به راه تعصب بحث نمی‌کرد و اگر کسی درباره یکی از صحابه کلمه بد به زبان می‌آورد از آن منع می‌کرد…».

از آنجا که یکی از دغدغه‌های امام خمینی(ره) از ابتدای شروع نهضت اسلامی، استکبار ستیزی و مقابله با چپاولگری‌های دشمنان اسلام در کشورهای اسلامی بود، ایشان در هر فرصت ممکن و مفید، خطر تفرقه و دشمنی در میان امت اسلام را شدیداً به مردم گوشزد می‌کردند. پس از پیروزی انقلاب اسلامی، امام خمینی سخنرانی‌ها و پیام‌های خود، مسلمانان جهان را به «وحدت کلمه» فرا می‌خواند و مثلاً در ۷ بهر ۱۳۵۸، ش و در پیام به مسلمانین در

روزنامه جوان | شماره ۶۵۹۴

ایام حج خطاب به حجاج و همه مسلمین جهان فرمودند: «از جمله وظایف در این اجتماع عظیم اّحج، دعوت مردم و جوامع اسلامی به وحدت کلمه و رفع اختلافات بین طبقات مسلمین است که خطبا و گویندگان و نویسندگان در این امر حیاتی اقدام نمایند و کوشش کنند در به وجود آوردن جبهه مستضعفین که با وحدت جبهه و وحدت کلمه و شعار لااله‌الله از تحت اسارت قدرت‌های شیطانی، اجانب و استعمارگران و استعمارگران بیرون آیند و با اخوت اسلامی، بر مشکلات غلبه پیدا کنند…» ای مسلمانان جهان و ای بیرون مکتب توحید! رمز تمام گرفتاری‌های کشورهای اسلامی، اختلاف کلمه و عدم هماهنگی است و رمز پیروزی، وحدت کلمه و ایجاد هماهنگی است…» اعتصام به حبس‌الله بیان هماهنگی جمیع مسلمین است…» (صحیفه امام، جلد ۱۰، ص ۱۵۹ و ۱۶۰)

اما دو سال بعد از آن و در تاریخ ۵ دی ۱۳۶۰، ش (برابر با دوم ربيع‌الاول ۱۴۰۲. ق)، امام خمینی در حضور اممه جمعه و جماعت استان‌های کرمانشاه و ایلام، فاصله ۱۲ ربيع‌الاول که میلاد حضرت رسول اکرم(ص) بر اساس روایت اهل سنت تا ۱۷ ربيع که میلاد پیامبر(ص) به روایت شیعه است را به عنوان «هفته وحدت» نامیدند و فرمودند: «ما فریاد می‌زنیم که باید همه با هم باشیم، هفته وحدت داشته باشیم، دین ما یکی است، قرآن ما یکی است، پیغمبر ما یکی است…» (صحیفه امام، جلد ۱۵، ص ۴۵۶). این شکل سنتی حسنه برای گفت‌وگو میان علمای اسلام در مذاهب گوناگون و همبستگی تمام امت اسلام در برابر استکبار پایه‌گذاری شد.

اولین کنفرانس وحدت اسلامی، در هفته وحدت در سال ۱۳۶۵، ش، با حضور علمای اسلام از حدود ۲۰ کشور برگزار شد. تا چهار سال بعد، این کنفرانس زیر نظر سازمان تبلیغات اسلامی برگزار شد. اما بعد از رحلت امام خمینی و تشکیل مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی به فرمان مقام معظم رهبری از سال ۱۳۶۹، ش، این کنفرانس زیر نظر این مجمع برگزار می‌شود. تا به حال ۳۴ دوره این کنفرانس، با حضور علما و کارشناسان مسیگی از بیش از ۹۰ کشور جهان با هدف همبستگی میان مسلمانان، گفت‌وگوهای علمی و فقهی، نزدیک‌سازی دیدگاه‌های فرهنگی و اجتماعی و مهم‌تر از همه حل مشکلات جهان اسلام برگزار شده‌است. جالب است که مجمع جهانی تقریب مذاهب در طی سه دهه، بیش از ۵۰۰ عنوان کتاب به زبان‌های فارسی، عربی و انگلیسی با موضوع وحدت اسلامی و مسائل جهان اسلام منتشر کرده‌است.

■ **آزادی فلسطین در گرو وحدت مسلمین**

اما به واقع این است که مسئله «فلسطین» از اهمیت بیشتری برخوردار شده‌است. چنانچه وحدت جهان اسلام است. این موضوع از همان سده‌های ابتدای تشکیل دولت جعلی اسرائیل، مورد نظر علمای جهان اسلام اعم از شیعه و سنی بود. اما با گذشت زمان و وقوع جنایات‌های بی‌سابقه اسرائیل علیه فلسطینیان، این موضوع بی‌اهمیت نباشد. فلسطینیان خواهان آزادی فلسطین و مقام معظم رهبری در دیندار جمعی از مسئولان فلسطین یک امر اصولی است، نه امر تاکتیکی و مخصوص شرایط خاص و این هم‌افزایی موجب قوی شدن مسلمانان می‌شود تا در ارتباطات با کشورهای غیر اسلامی نیز با دستوراتی برخورد شوند… شاخص اصلی برای اتحاد مسلمانان، قضیه فلسطین است و هر چه جدیت بیشتری برای احیاء حقوق فلسطینیان به خرج داده شود، اتحاد اسلامی تقویت می‌شود…».

و این در حالی است که با مطرح شدن سیاست عادی‌سازی روابط برخی کشورهای عربی با اسرائیل، لزوم وحدت امت اسلام حول موضوع فلسطین از سوی مردم و علمای آله جهان اسلام بیش از پیش اهمیت پیدا کرده‌است.

■ **منابع:**

- جوادی آملی، عبدالله، «مفاتیح‌الحیاه»، مرکز نشر اسراه (قم)، چاپ پنجاه و دوم ۱۳۹۱، ش، بخش نیکوی به برادران اهل سنت ص ۳۹۸
- بیگ‌بابا پور، یوسف، مقاله «التنقض و ضرورت انتشار مجدد آن با معرفی اجمالی انتشار ویرایش جدید و برخی آثار مرتبط با آن»، دو ماهنامه آینه پژوهش، شماره ۱۳۵ و ۱۳۶، آبان ۱۳۹۱، ش.
- معاونت بین‌الملل حوزه‌های علمیه، «طلا به‌دوران تبلیغ بین‌المللی تاریخ تشیع»، انتشارات بوستان کتاب، چاپ اول ۱۳۹۷، ش، ص ۵۷، ۵۴ و ۶۴
- لطیفی، سیدروح‌الله، مقاله «تحول در انگیزه‌های وحدت و نقش علما در وحدت اسلامی با تأکید بر واندیشه، شماره ۳۷، زمستان ۱۳۸۹، ش.
- علامه شهرستانی، هبه‌الدین، «از دجله تا گنگ» – یادداشت‌های سفر علامه هبه‌الدین شهرستانی، ترجمه محمدرضا مروراید، انتشارات سپیدابواران، چاپ اول ۱۳۹۴، ش، ص ۱۵
- ابوالحسنینی، رحیم، مقاله «پیشگامان تقریب: آیت‌الله بروجردی ایت‌الخاص»، فصلنامه اندیشه تقریب، شماره ۵، زمستان ۱۳۸۴، ش.